

Проблеми судово-правової реформи

О.В. Константий,
радник Голови Верховного
Суду України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співро-
бітник

Summary
Performs a comparative analysis
of constitutional guarantees
for judicial immunity in the
world democratic countries
and presents proposals on
their improvement in Ukraine
with the aim to strengthen an
independent court

Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі

Однією з найважливіших складових судово-правової реформи є побудова організаційно та функціонально самостійної судової влади в Україні, здатної об'єктивно й неупереджено розв'язувати правові суперечки в українському суспільстві, захищати права і свободи громадян від порушень (обмежень) незважаючи на те, хто їх вчиняє. Самостійність судової влади передбачає на індивідуальному рівні незалежне, позбавлене будь-якого стороннього впливу (у тому числі з боку керівників судових органів) здійснення правосуддя кожним носієм повноважень цієї влади — професійним суддею.

Проте і на чотирнадцятому році після прийняття Основного Закону конституційні положення про самостійність судової влади та незалежність суддів значною мірою залишаються декларативними. Більше того, здійснюються спроби звужити правові гарантії незалежної суддівської діяльності. Деякі високопосадовці пропонують запровадити виборність суддів та скасувати недоторканність останніх. Ми вважаємо, що це неприпустимо для розвиненої демократичної правової держави, якою прагне стати Україна.

Особливе занепокоєння викликають пропозиції скасувати суддівську недоторканність, які не мають жодних науково обґрунтованих потребами суспільства підстав. Цього аж ніяк не можна робити на теперішньому — початковому етапі формування громадянського суспільства в нашій країні, а також без проведення кардинальної реформи вітчизняної правоохоронної системи. З огляду на зазначене актуальним сьогодні, на нашу думку, є аналіз мети і сутності інституту суддівської недоторканності в Україні, визначення перспектив його удосконалення.

Наявність тих чи інших елементів недоторканності характерна для статусу судді в будь-якій демократичній державі. Цей інститут є важливою гарантією незалежного й об'єктивного правосуддя як соціальної функції органів судової влади, що покликана забезпечувати стабільність суспільних відносин на засадах права і справедливості. Але обсяг недоторканності суддів у різних країнах різниться залежно від рівня розвитку правової культури зокрема і поваги до закону загалом.

У розвинених демократичних країнах суддя, як правило, наділений імунітетом від відповідальності не тільки за дії, а й за висловлювання (індемнітет), пов'язані безпосередньо з виконанням обов'язків із розгляду і вирішення судових справ (за винятком випадків вчинення злочинів). За будь-які

делікти в побуті він несе відповідальність у такому ж порядку, як і інші громадяни. У зв'язку з високим авторитетом суду в США та країнах Західної Європи про недоторканність суддів (особливий порядок притягнення їх до кримінальної відповідальності) у їх конституціях (основних законах) не йдеться. На конституційному рівні зазвичай визначається лише можливість усунення судді з посади в разі вчинення проступку, несумісного із суддівською посадою. При цьому компетенція щодо прийняття рішень про імпічмент суддів (їх звільнення з посад) закріплюється за органами судової влади.

Наявність тих чи інших елементів недоторканності характерна для статусу судді в будь-якій демократичній державі. Але обсяг недоторканності суддів у різних країнах різниться залежно від рівня розвитку в них правової культури зокрема і поваги до закону загалом

Так, у Конституції Португальської Республіки від 2 квітня 1976 р. (ч. 2 ст. 216) встановлено, що суддя звільняється від відповідальності за свої рішення, крім випадків, передбачених законом. Застосування щодо нього дисциплінарних заходів віднесено до повноважень Вищої ради магістратури¹. Згідно з ч. 2 ст. 98 Конституції Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. у випадку порушення федеральним суддею на службі чи поза нею принципів Основного Закону чи конституційного ладу якоїсь землі федеральний Конституційний суд може за пропозицією Бундестагу двома третинами голосів своїх членів розпорядитися про переведення такого судді на іншу посаду чи про звільнення його у відставку. Прийняття рішень про звинувачення суддів земель також належить до повноважень зазначеного суду (ч. 5 ст. 98)². Згідно з ч. 4 ст. 88 Конституції Грецької Республіки можливе відсторонення суддів від виконання повноважень тільки за рішенням суду внаслідок визнання їх винними у вчиненні злочину чи серйозного дисциплінарного проступку, а також внаслідок хвороби, інвалідності чи службової невідповідності, підтверджених у визначеному законом порядку³.

Разом з тим, незважаючи на високий рівень розвитку правової культури і правосвідомості у країнах Західної Європи, Консультативна рада європейських суддів (далі — КРЕС) допускає можливість зловмисного використання інституту кримінального переслідування для зведення рахунків за ухвалені суддями рішення. Так, у п. 54 Висновку КРЕС для Комітету Міністрів Ради Європи від 19 листопада 2002 р. (CCJE (2002) Op. 3) «Про

принципи і правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема етичні норми, несумісну з посадою поведінку і неупередженість» (далі — Висновок КРЕС) зазначено, що сутяжницьке порушення кримінальної справи проти судді за ініціативою незадоволеної судовим рішенням сторони стало поширеним явищем у деяких європейських державах. Проте доки поточна практика повністю не виключила кримінальну відповідальність суддів, які вчинили ненавмисні помилки при виконанні посадових функцій, КРЕС не вважає введення такої відповідальності прийнятною загалом чи такою, що заслуговує на підтримку. Суддя не повинен працювати під загрозою грошового покарання і тим більше тюремного ув'язнення, оскільки наявність такої загрози може, хоча б і підсвідомо, вплинути на його рішення (п. 53 Висновку КРЕС).

У зв'язку з цим КРЕС надала такі рекомендації до кримінальної відповідальності суддів: по-перше — судді повинні її зазнавати за правопорушення, які вони вчинили не при виконанні своїх службових обов'язків, і, по-друге — така відповідальність не має застосовуватися, якщо судді ненавмисно допустили порушення при здійсненні правосуддя (п. 75 Висновку КРЕС)⁴.

Практично в кожній країні Східної Європи та СНД у нещодавно прийнятих конституціях передбачено інститут недоторканності суддів. Це є наслідком недостатньо розвиненої правової культури носіїв розпорядчо-виконавчих владних повноважень і працівників правоохоронних органів, які можуть з надуманих мотивів вдаватися до практики кримінального переслідування неугодних суддів за їх рішення. При цьому заслуговує на увагу те, що обсяг юридичних гарантій недоторканності особи судді у найближчих країнах-сусідах є значно більшим, ніж в Україні.

Суддя не повинен працювати під загрозою грошового покарання і тим більше тюремного ув'язнення, оскільки наявність такої загрози, хоча б і підсвідомо, може вплинути на його рішення

Так, у ст. 181 Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. встановлено, що суддю не можна не лише позбавити волі, а й притягнути до кримінальної відповідальності без попередньої згоди визначеного законом суду. Дозволяється затримання судді, якого застали на місці злочину, якщо це необхідно для забезпечення належного розвитку процесу. Про затримання судді на місці злочину має бути невідкладно поінформований

¹ Див.: <http://constitutions.ru/archives/278/7> (тут і далі — переклад автора).

² Див.: <http://constitutions.ru/archives/247/4>

³ Див.: <http://constitutions.ru/archives/249/4>

⁴ Див.: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1050737&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=>

голова компетентного місцевого суду, який вправі розпорядитися про його негайне звільнення⁵.

У Республіці Хорватія судді мають такий же імунітет, як і депутати Хорватського державного зібрання (ст. 119 Конституції цієї країни). Тобто їх не можна арештувати і проти них не можна порушити кримінальну справу без згоди обох палат парламенту. Крім того, виключається притягнення судді до кримінальної відповідальності, його арешт і покарання за висловлену думку та конкретні дії при здійсненні функцій судочинства, оскільки для депутатів у ст. 75 Конституції передбачено інститут індемнітету⁶. Аналогічна норма міститься й у ст. 132 Конституції Республіки Болгарія від 13 липня 1991 р.⁷

У Республіці Албанія на суддю також поширюється дія інституту недоторканності з моменту ініціювання кримінального переслідування. Кримінальна справа про звинувачення судді у злочині може бути порушена тільки за згодою Вищої ради юстиції. Суддю ж Верховного Суду можна притягнути до кримінальної відповідальності лише після отримання згоди Кувенда (законодавчого органу). Він може бути затриманий чи заарештований тільки у випадку, коли його застануть безпосередньо під час чи одразу після вчинення злочину. При цьому компетентний орган повинен негайно повідомити про зазначений факт Конституційний Суд. Якщо останній протягом 24 годин не дасть згоди на передачу арештованого під суд, суддя має бути звільнений (ст. 137 Конституції Албанії від 21 жовтня 1998 р.)⁸.

У Литві суддю не можна притягнути до кримінальної відповідальності, заарештувати чи будь-яким іншим чином обмежити його свободу без згоди Сейму, а у період між сесіями Сейму — без згоди Президента (ст. 114 Конституції Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 р.)⁹.

Згідно зі ст. 153 Конституції Естонської Республіки в період перебування на посаді суддя може бути притягнутий до кримінальної відповідальності тільки за поданням Державного суду за згодою Президента Республіки. Голову і членів Державного суду можна притягнути до кримінальної відповідальності тільки за поданням канцлера юстиції за згодою більшості членів Державних Зборів¹⁰.

У Російській Федерації (далі — РФ) суддя може бути притягнутий до адміністративної відповідальності судовою колегією у складі трьох суддів лише за

поданням Генерального прокурора РФ. Кримінальну справу проти судді може порушити тільки Голова Слідчого комітету при Прокуратурі РФ за згодою відповідної кваліфікаційної комісії суддів. Суддя не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, взятий під варту, підданий приводу без згоди кваліфікаційної комісії суддів. Взяття судді під варту допускається лише за рішенням відповідної судової колегії (залежно від рівня суду, в якому працює цей суддя) за клопотанням Голови зазначеного Слідчого комітету. Суддя не може бути у жодному випадку затриманий, а також примусово доставлений в будь-який державний орган у порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні злочину, затриманий чи доставлений до органу внутрішніх справ, іншого державного органу, коли відомості про його особу на момент затримання були невідомі, при з'ясуванні його особи повинен бути негайно звільнений. Існує також інститут індемнітету суддів при виконанні службових функцій. Суддя не може бути притягнутий до будь-якої відповідальності за висловлену ним при здійсненні правосуддя думку чи постановлене рішення, якщо вироком суду, який вступив у законну силу, не буде встановлена його винність у злочинному зловживанні (ст. 16 Федерального Закону РФ «Про статус суддів у Російській Федерації»¹¹).

Обсяг юридичних гарантій недоторканності особи судді у найближчих країнах-сусідах є значно більшим, ніж в Україні, наприклад у Литві суддю не можна притягнути до кримінальної відповідальності, заарештувати чи будь-яким іншим чином обмежити його свободу без згоди Сейму, а у період між сесіями Сейму — без згоди Президента

Положення ст. 16 зазначеного Закону про необхідність отримання згоди кваліфікаційної комісії суддів на притягнення судді до кримінальної відповідальності розглядалися на предмет відповідності Конституції РФ Конституційним Судом цієї країни, який у Рішенні від 6 березня 1996 р. визнав його конституційним. Конституційний Суд РФ у цьому Рішенні визначив, що інститут недоторканності судді є важливою гарантією його професійної діяльності, направлений на забезпечення основ конституційного ладу, пов'язаних із розподілом влади, самостійністю і незалежністю судів. Суддівська недоторканність не є особистим привілеєм громадянина, який обіймає посаду судді, а засобом захисту публічних інтересів і передусім інтересів правосуддя¹².

⁵ Див.: <http://constitutions.ru/archives/182/4>

⁶ Див.: http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864911.htm

⁷ Див.: <http://constitutions.ru/archives/167/3>

⁸ Див.: <http://constitutions.ru/archives/165/3>

⁹ Див.: <http://constitutions.ru/archives/178/3>

¹⁰ Див.: http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864919.htm

¹¹ Див.: http://www.supcourt.ru/vscourt_detale.php?id=5

¹² Див.: Лебедев В.М. Судебная власть в современной России: Проблемы становления и развития. — СПб., 2001. — С. 47—51.

У Республіці Казахстан суддя не може бути заарештований, підданий приводу, заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, притягнутий до кримінальної відповідальності без згоди Президента, заснованій на висновку Вищої судової ради, крім випадків затримання на місці злочину чи вчинення тяжких злочинів (ст. 79 Конституції, прийнятої 30 серпня 1995 р.)¹³.

Інститут суддівського імунітету є загальновизнаним у сучасній світовій практиці демократизму функціонування судової влади в країнах з громадянським суспільством. Тому некоректно вести мову про його скасування в Україні, оскільки це буде кроком назад у справі побудови національної правової держави

Згідно зі ст. 91 Конституції Республіки Таджикистан від 6 листопада 1994 р. суддя не підлягає арешту і притягненню до кримінальної відповідальності без згоди органу, який обрав чи призначив його на посаду. Він не може бути затриманий, за винятком випадків затримання на місці злочину¹⁴.

Таким чином, можна зробити висновок, що інститут суддівського імунітету є загальновизнаним у сучасній світовій практиці демократизму функціонування судової влади в країнах з громадянським суспільством. Тому некоректно вести мову про його скасування в Україні, оскільки це буде кроком назад

у справі побудови національної правової держави. Є підстави розцінювати відповідні пропозиції не більш як елемент політичних технологій підвищення рейтингу певних політиків напередодні кожного наступного народного волевиявлення.

Проте очевидно, що інститут суддівського імунітету потребує вдосконалення у процесі подальшого демократичного розвитку України. Зокрема,

слід передбачити можливість затримання судді правоохоронними органами в разі вчинення ним насильницького злочину (з наступним погодженням такого затримання органом, який обрав чи призначив суддю). Варто також встановити

можливість порушення кримінальних справ проти суддів тільки Генеральним прокурором України або його заступниками, а також встановити інститут суддівського індемнітету (неможливості притягнення до юридичної відповідальності за висловлювання думок та міркувань безпосередньо під час розгляду та вирішення справ судової юрисдикції (крім відповідальності за образи, клевети чи непристойні висловлювання)). Крім того, відповідно до міжнародних стандартів незалежності суддів доцільно передбачити, щоб питання надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності судді та його арешт вирішувалося із залученням до цього компетентного поважного судового органу (Верховного або Конституційного Суду України).

¹³ Див.: http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864833.htm

¹⁴ Див.: http://www.constitution.garant.ru/DOC_41200.htm

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

оголошує конкурс на заміщення вакантних посад державних службовців апарату Верховного Суду України:

- наукового консультанта відділу консультантів управління забезпечення діяльності Судової палати в адміністративних справах;
- секретаря секретаріату управління забезпечення діяльності Судової палати у цивільних справах.

Основні вимоги до кандидатів:

- громадянство України;
 - повна вища освіта відповідного професійного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста (для кандидатів на заміщення посади наукового консультанта); вища юридична освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче бакалавра (для кандидатів на заміщення посади секретаря);
 - досконале володіння державною мовою, знання основ діловодства;
 - вміння працювати на комп'ютері.
- Вимоги до стажу роботи кандидатів на посаду наукового консультанта відділу консультантів управління забезпечення діяльності Судової палати в адміністративних справах: стаж роботи на державній службі у сфері правової діяльності не менше трьох років або стаж роботи за фахом у галузі права не менше п'яти років.

Для участі у конкурсі подаються документи:

- заява про участь у конкурсі, в якій зазначається про ознайомлення заявника зі встановленими законодавством обмеженнями щодо прийняття на державну службу та проходження державної служби;
- особова картка (форма П-2 ДС) з додатками;
- копія паспорта громадянина України;
- копія диплома з додатками;
- копія трудової книжки, завірена за місцем роботи;
- копія довідки про присвоєння ідентифікаційного номера;
- декларація про доходи за попередній рік;
- копії документів про пільги;
- фотокартка розміром 4х6 см.

Додаткова інформація розміщена на офіційному сайті Верховного Суду України (<http://www.scourt.gov.ua>) та надається секретарем конкурсної комісії за тел. 253-98-31 з 10-ї до 12-ї години.

Документи щодо участі в конкурсі приймаються з 10-ї до 12-ї години протягом 30 календарних днів з дня опублікування оголошення за адресою:

01024, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 8.